MAHMUTĆEHAJIĆEV RENESANSNI DUH

Razgovor sa: prof. Žarkom Papićem

Razgovarala: Medina Delalić

Sa profesorom Rusmirom Mahmutćehajićem prijateljujete tridesetak godina. Kako biste u najkraćem odredili njegovu ličnost i njenu povezanost sa višesadržajnim znanstvenim i kulturnim radom?

Možda bih odgovor na ovo pitanje mogao početi od toga kako sam upoznao Rusmira. Ja sam, naime, 1992. godine kao ambasador Jugoslavije sa srbijanske kadrovske liste, podnio ostavku na tu poziciju kada je počeo napad na Sarajevo. Ostavku su moji prijatelji objavili u beogradskom dnevnom listu „Borba". Ostao sam u Parizu, u vrsti dobrovoljnog egzila, pošto mi je iz Beograda stigla poruka da se ne vraćam. U Parizu sam pratio sve događaje u bivšoj Jugoslaviji, posebno u Bosni. Tada je jednom sedmično izlazilo međunarodno izdanje „Oslobođenja" koje je uređivao Vlastimir Mijović. Otkrio sam u „Oslobođenju", odjednom, vrlo interesantne tekstove Rusmira Mahmutćehajića. Interesantne, u smislu mog vrlo pozitivnog odnosa prema njima. Znao sam u to vrijeme samo opšte stvari, da je Rusmir potpredsjednik Vlade RBiH, tako da sam, moram priznati, bio prijatno iznenađen. Došao sam u Sarajevo 1996, a negdje 1997. godine Rusmir me pozvao na sastanak. Imali smo razgovor u „Morića hanu". Rusmir je rekao kako pokreće inicijativu da se grupa nezavisnih intelektualaca, mislim da je nabrojao 14 imena, udruži i krene sa formiranjem Međunarodnog foruma Bosna. Osnovni pristup, kako je obrazložio, je jedinstvo u razlikama odnosno teza: pluralitet bosanskohercegovačkog društva je činjenica unutar koje je moguće ostvariti jedinstvo. Meni se ta teza veoma dopala, jer potpuno korespondira sa onim što sam i ja mislio. Tako je priča počela. Od tog momenta kreće, ako tako mogu reći, vrlo ozbiljno prijateljstvo zasnovano na uzajamnom poštovanju, uz poštovanje naših različitosti. Ako biste tražili razlike, da pomenem najosnovniju, Rusmir je pravi vjernik, a ja sam ateista. Uprkos tome nikada nismo imali ozbiljnije razlike u razmišljanjima. Veoma malo sam ljudi sreo sa potpunim ličnim integritetom kakav ima Rusmir. Najvažnija prednost toga je otvorenost prema drugačijim mišljenjima uz komunikaciju putem

argumenata. Sa druge strane, on je ličnost koja na jedan starinski način, održava prijateljstvo u smislu da možete imati povjerenje i znati da će pomoći ako vam se išta u životu desi. Imate dvostruki odnos poštovanja i prijateljstva koje je zasnovano na osnovnim ljudskim vrijednostima. Usput da kažem, obojica smo Hercegovci. Rusmir je za ove naše uslove, posebno kada govorim o mladim generacijama, potpuno van vremena i prostora u najpozitivnijem smislu. Evo primjer kako to izgleda. Kada sam se razbolio, u subotu je bio Upravni odbor Međunarodnog foruma Bosna, a ja sam u petak javio da sjednici ne mogu prisustvovati jer sam u bolnici. On me zvao nekoliko puta, angažovao ljude koji su na bilo koji način mogli da mi pomognu. Ne bih se sada mogao sjetiti osobe u koju ja imam veće povjerenje u odnosu na Rusmira Mahmutćehajića.

Kažu da Mahmutćehajić piše i govori uglavnom o temama koje su izvan uobičajenih u bosanskohercegovačkom javnom prostoru - filozofija i religija, politika i historija, te društvo i kultura. Neizbježna su osporavanja svakog javnog djelovanja. Slažete li se sa stavom mnogih da Mahmutćehajić o svojim temama može govoriti jednako uvjerljivo u svim forumima akademske zajednice?

On je u tom pogledu potpuno neobična ličnost. Malo me podsjeća na renesansne filozofe. Posljednjih decenija je potpuno separatisano sve što je intelektualna djelatnost. Na primjer: filozofija je oblast, oblast je religija, oblast je istorija, oblast je politika, oblast je kultura i tako dalje. Sve se to analizira odvojeno, pri čemu se gubi cjelina stvari, cjelina ljudske egzitencije, humanizma, humanosti. Rusmir je preskočio tu prepreku, on sintetizira sve oblasti - od filozofije do religije, od istorije do politike, od kulture do tradicije. On ne izvlači specifične filozofske, religijske ili političke zaključke, nego posmatra cjelinu stvari. U tom pogledu, to je potpuno specifična situaciju i daje mu prednost u odnosu na ove naše pojedinačne teoretičare koji teoretiziraju po ladicama, a ne cjelinu stvari. Cjelina stvari je suština ljudske egzistencije. Između filozofije i religije postoji toliko spojeva da, ako ih ne tražite - a možete ih tražiti samo ako ih sintetički gledate zajedno – nećete naći ništa. Uzeti ću za primjer studij ekonomije. Na fakultetima nema cjelovitog pristupa, ne izučava se politička ekonomija koja usput rečeno, nije samo marksistička. Na zapadu postoji niz sjajnih knjiga koje su de facto politička ekonomija. Na fakultetima se radi marketing 1, 2, 3 i 4, menadžment 1, 2, 3 i 4, uči se zanat, kao da se za obućarsku radnju vrši obuka. Nema proučavanja cjeline ekonomskih procesa. U tom pogledu je ono što Rusmir govori i piše od vanrednog značaja, a njegov rejting

u međunarodnim krugovima mnogo veći nego što naša javnost zna. Rusmir je redovni član Evropske akademije nauka i umjetnosti, on spada među 500 najuticajnijih muslimanskih intelektualaca u svijetu i da anegdotski dodam – jedini je bošnjački intelektualac kog je javno kritikovao predsjednik Srbije, Aleksandar Vučić. To vam dođe kao orden.

Mahmutćehajićevo zagovaranje bosanstva daleko je od populističkih, uglavnom moralističkih i emocionalističkih, tumačenja bosanskohercegovačke društvene pluralnosti. Kako ste vas dvojica razmjenjivali stavove o tome, a da i jedan i drugi i dalje govorite o dostojanstvu prijateljstva u razlikama?

Termin bosanstvo izlazi bukvalno iz činjenice o pluralizmu u BiH, što podrazumijeva i višenacionalnost Bosne i Hercegovine, uz istovremeni, koncept jedinstva u razlikama. Bosanstvo je prema mom shvatanju pokušaj da se identifikuje zajednički život. Veoma je teško naći pravi termin. Ne živimo mi jedni pored drugih, mi živimo zajedno. Mi smo jedna velika familija u kojoj postoje religijske, nacionalne i druge razlike koje nisu presudne, a da ne bi mogli živjeti zajedno. Ta zajednička familija se zove bosanstvo. Prema mom shvatanju to je potpuno suprotno od ovoga što se pojavljuje posljednjih mjeseci u vidu pokušaja zagovaranja bosanske nacije. To je projekat koji nema nikakvu realnu osnovu, a sa druge strane, posebno po Bošnjake, ima potencijalno katastrofalne posljedice.

Zašto?

Bošnjaci su imali jako nesretnu historijsku okolnost od odlaska Otomanske imperije i dolaska Austro-Ugarske. Oni su bili izloženi pritisku na sve moguće načine da se ide na formiranje bosanske nacije. Nacija nije etnička zajednica, ona obuhvata ljude koji govore jednim istim jezikom, imaju istu vjeru i uglavnom istu kulturu ili bolje rečeno, narodne običaje, ali nemaju politički subjektivitet. Bošnjaci su se pokušavali boriti za politički subjektivitet. U vrijeme Austro-Ugarske politički subjektivitet Bošnjaka je jednako gušen kao i kasnije u Kraljevini Jugoslaviji. Bošnjačka politička elita je prihvatala nagodbe, u smislu da postane dio vladajaućih struktura kraljevine, mimo toga propuštajući ekonomsko urušavanje Bošnjaka agrarnim reformama Karađorđevića da bi onda na ulasku u Drugi svjetski rat, lijeva struja u Bošnjaka, govorim o članovima Komunističke partije, na neki način artikulisala taj politički subjektivitet. Ključna tačka je ZAVNOBiH.

To je uzlazna linija. Poslije će padati. ZAVNOBiH, Mrkonjić grad, a posebno Sanski Most 1944. godine identifikuje tri nacije. Napraviti ću jednu digresiju lične naravi. U narodno-oslobodilačkoj borbi moj otac je bio sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije za Bileću. Tada postoji Pokrajinski komitet KP za BiH i Politbiro KP. U njegovim izvještajima koje je slao Pokrajinkom komitetu, Muslimani su pisani sa velikim M. To je već od 1942. godine. Čovjek je bio na terenu i znao je, mada Bošnjaka u istočnoj Hercegovini nema previše, da su narod što je bio ne samo njegov lični stav, već i stav Partije u tom momentu. Na zasjedanju ZAVNOBiH-a se priznaje nacionalnost Bošnjaka, punopravno sa Srbima, Hrvatima i ostalima. Deklaracija ZAVNOBiH-a o građanskim pravima preteča je UN-ove konvencije o ljudskim pravima, koja dvije godine nakon ZAVNOBiH-a de facto preuzima iste postavke. Da je Deklaracija ZAVNOBiH-a o građanskim pravima napisana na engleskom, da je proglašena u Minesoti, porijeklo ljudskih prava bi bilo u Minesoti. Poslije Drugog svjetskog rata je opet potiskivana posebnost Bošnjaka budući da su u Komunističkoj partiji još uvijek postojali tragovi ideje o podjeli Bosne i Hercegovine. Ova je ideja bila posebno prisutna u partijama Srbije i Hrvatske. Kadrovska politika u BiH je bila takva da su faktički vlast držali Srbi. Đuro Pucar je bio šef BiH preko 20 godina. Otopljavanje je počelo u kasnijem periodu, 1960-tih kada se pojavljuje tema nacionalnog ključa. Istovremeno, bošnjačka inteligencija se razvija pošto je to socijalizam obezbjedio. Odjednom imate inžinjere, tehnologe, ekonomiste i tako dalje. Imali ste do tada u političkom vrhu nacionalni ključ, a sada je to krenulo i prema dole. Tako se formiraju pretpostavke za nešto što je istorijska činjenica kojoj je nedostajalo oficijelno priznanje. To priznanje počinje sa popisom 1971. godine kada se otvara mogućnost da se ljudi nacionalno izjasne kao Muslimani. Paralelno sa tim ni BiH nije bila priznata kao ravnopravna republika. Ne treba zaboraviti da je šesta baklja koja simbolizira Muslimane odnosno Bošnjake u grb Jugoslavije uključena tek 1955. ili 1956. godine. Emancipacija Bošnjaka kao nacije koja će napokon krenuti u vrijeme Hamdije Pozderca i Branka Mikulića teče paralelno sa procesom uspostavljanja pune ravnopravnosti Republike BiH sa drugim republikama.

Ko je, zapravo, imao presudu ulogu u ovim procesima?

Presudnu ulogu je imao Josip Broz koji je jedini od svih naših poslijeratnh funkcionera – ako je rat trajao četiri godine – tri godine hodao bh. terenom. Nisu to ni srpski, ni hrvatski funkcioneri. On je jedini na terenu

shvatio situaciju i zato je presjekao na zasjedanju ZAVNOBiH-a. U tom kontekstu i procesu političkog samoosvještivanja Bošnjaka Rusmir je igrao važnu ulogu. Bošnjacima je trebalo puno vremena da se izbore za svoj politički identitet. Ja bi volio da nacije ne postoje, da smo na primjer svi Finci i graničimo sa Švedskom, Danskom i Norveškom, ali na žalost, nije tako. U realitetu u kom živimo, formiranje apstraktne bosanske nacije, osim što bi naišlo na otpor Srba i Hrvata koji to razumiju kao pokušaj apsorpcije, ne bi bilo podržano ni od Bošnjaka.

Sarađujete u Međunarodnom forumu Bosna, u svim brojnim njegovim programima. Kako biste odredili ulogu Mahmutćehajića u tom jedinstvenom pothvatu u cijeloj bosanskohercegovačkoj historiji?

Čini mi se da je 1997. godine nas 14 otišlo u Holandiju. Domaćin nam je bio tadašnji ministar u holandskoj Vladi, Jan Pronk, koji je Rusmira poznavao još iz rata. Tada je dobijen jedan veliki projekat koji je deset godina finansirala holandska Vlada i tada je formiran Međunarodni forum Bosna. Moram reći da je to bilo, zaista, sjajno. U prvom Upravnom odboru Foruma predsjednik je bio Rusmir, a u Upravnom odboru su se nalazili Ivan Lovrenović, Mirza Kušljugić, Planinka Mikulić i ja. Krenule su fantastične aktivnosti. Jedna od prvih je bila velika regionalna, dvodnevna konferencija „Bosanska paradigma" gdje je bila prisutna, kako mi kažemo i „druga Srbija". To je bila prva međunarodna konferencija koju su organizirali domaći akteri. Zatim je ostvaren niz projekata podrške mladim naučnim istraživačima, stipendiranja mladih naučnih istraživača, formiran je krug mladih koji funkcioniraju na zdravim osnovama. Osim toga organiziraju se konferencije: UN sedmica, Sarajevo i svijet, Ljetna škole u Stocu koja sjajno funkcioniše i tako dalje. Posebno sam ponosan na časopis Foruma čiji 100-ti broj sada očekujemo. Čak je i u međunarodnim razmjerama – kada govorio o ovoj vrsti časopisa – to nevjerovatan poduhvat. Tih 100 brojeva je intelektualni događaj koji u BiH nema premca. Imate čitav niz brojeva časopisa koji se tiču kulturnog naslijeđa BiH, odbrane identiteta BiH, niz filozofskih brojeva. Nekoliko danas istaknutih ekonomista je svoje prve radove i doktorate objavilo u tom časopisu. Projekat na kom sam ja bio angažovan je bilo objavljivanje sabranih djela Branka Horvata u dva toma. Horvat je bio najčuveniji ekonomista sa prostora bivše Jugoslavije koji je dobio Nobelovu nagradu za ekonomiju. Rusmir me pitao da li želim raditi na pripremi Horvatovih radova za knjigu i ja sam rekao da hoću. Dobio sam sanduk Horvatovih tekstova, neki

su nosili datum iz 1947. godine, nadalje, i trebao sam napraviti izbor. Tekstovi su naravno pisani u vrijeme kada nije bilo kompjutera, znači otkucani pisaćom mašinom na papiru. Kada su odštampana ta dva toma, Horvat je, iako bolestan došao na promociju u Sarajevo. Jedno vrijeme smo imali malu ekonomsku biblioteku. Pored njegovih drugih kvaliteta Rusmir je pokazao sjajne menadžerske sposobnosti. Ja mislim da samo inžinjeri mogu imati takve sposobnosti, jer oni imaju drugu vrstu pameti – u njihovu korist – u odnosu na nas iz društvenih nauka. Društvenjaci filozofiraju, inžinjeri rade. Rusmir je napravio Forum Bosna koji ima svoje prostorije, Ljetnu školu u Stocu koja ima svoje prostorije. Posljednjih deset godina Forum se finansira iz marginalnih grantova lokalnih vlasti, članarina koje je plaćao ko je mogao – dok je mogao, pri čemu je cijelo vrijeme bio pod pritiskom da se izoluje, da ga nigdje u javnosti nema. Napravite poređenje, tek posljednjih nekoliko godina Rusmir se pojavljuje u televizijskim programima. Preživjeti, u uslovima kada neko pokušava da vas eliminiše, a praviti rezultat koji pravite je podvig svoje vrste.

Mahmutćehajićevih tridesetak knjiga i mnoštvo članaka prisutni su u svjetskim bibliotekama i časopisima na brojnim jezicima - engleskom, francuskom, njemačkom, italijanskom, turskom, albanskom, bugarskom, hebrejskom, arapskom, naprimjer. Šta je za Vas iz tog obimnog djela u području humanističkih znanosti najznačajnije i zašto?

Ne bih rizikovao sa odgovorom. Za razliku od Rusmira, ja se ne smatram kompetentnim u svim tim oblastima. Mislim da je daleko važniji njegov holistički pristup od bilo kog specifičnog rada, što onda daje posebnu vrijednost svakom pojedinačnom radu, jer nije izolovan u odnosu na druge.

Obojica odlučno zagovarate štićenje i snaženje povjerenja u bosanskohercegovačkom društvu. O tome obojica javno govorite i pišete. Vi ustrajavate na pitanjima uključenja ekonomske i političke kompatibilnosti s› najvažnijim tokovima u svijetu. U tome se vas dvojica slažete, ali Mahmutćehajić zagovara dekonstruiranje preovlađujućih znanja o bosanskoj kulturi i religijskoj pluralnosti. Kako se to dvoje nadopunjuje i šta su glavni sadržaji tog?

Prisutno je potpuno trovanje javnog prostora u čemu intelektualna zajednica, na žalost, učestvuje punom snagom. Dio trovanja javnog

prostora, uz ideologizaciju, je proizvodnja neznanja. Zaprepašten sam stepenom opšteg neznanja o Bosni i Hercegovini. Proizvodnja neznanja omogućava svaku ideologizaciju i svaku manipulaciju. Ljudi su zatrovani neznanjem što otvara prostor - budući da nemaju za šta da se uhvate kao činjenicu znanja – za svaku moguću manipulaciju. Ono što se danas smatra znanjem, formalnim, zvaničnim, zaslužuje potpunu dekonstrukciju. To podrazumijeva obnovu znanja zasnovanog na činjenicama i holističkom pristupu.

Ni uz Vas ni uz Mahmutćehajića se ne vežu nikakve afere, iako ste obojica istaknuto prisutni u bosanskohercegovačkom i širem javnom prostoru. Može li se reći da je to svjedočenje govorenog i pisanog vlastitim načinom života?

Mislim da je to tako, mada sam za sebe ne bi smio to da kažem, ali za Rusmira mogu. On je imao važnu ulogu i u formiranju SDA i u odbrani RBiH. On je bio potpredsjednik Vlade RBiH i veoma je važno da su institucije Repubike BiH bile generator otpora tokom agresije na BiH. Nije riječ o grupi ljudi, neorganizovanim ili poluorganizovanim oblicima otpora, pa su to ovi ili oni, nego o institucijama. Tako se brani država. Poenta je bila da se nakon referenduma odbrani Republika Bosna i Hercegovina. To je prvi dio. Anegdotski da kažem: ono struje što je bilo u opkoljenom Sarajevu, bilo je zahavaljujući Rusmiru koji je znao kako to da izvuče, bio je stručan po tom pitanju itd. Još jedna važna stvar je Bošnjački sabor 1993. godine. Iz njegovih, kao i iz svjedočenja drugih ljudi znam da je opredjeljenje SDA bilo da se ide na podjelu zemlju. Kada se pogledaju snimci izlaganja sa Bošnjačkog sabora, vidite da su to bila ozbiljna izlaganja, sjajna, ali bez jasnog stava. Imate izlaganje Alije Izetbegovića koji kvazi-korektno prezentira devet argumenata da se prihvati plan podjele, a pet da se ne prihvati, očiti disbalans. Rusmir je tokom sabora odigrao važnu ulogu, kako se danas kaže, lobiranja, artikulišući ono što je bilo mišljenje baze, naroda, boraca i oficira Armije RBiH, a to je da se ne prihvati podjela BiH. Prema mom shvatanju Rusmir se poslije toga odvaja od vladajuće politike, a poslije rata dolazi do formiranja Međunarodnog foruma Bosna. Na svim ključnim tačkama Rusmir ispoljava potpuni lični integritet onoga što je branilac Bosne i Hercegovine, onakve kakva je ona istorijski bila i kakva je moguća. Tu je koncept jedinstva u razlikama i bosanstva u ličnom smislu potpuno izražen suprotstavljanjem drugim konceptima. Nije bilo dovoljno samo suprotstavljati se agresiji, mada je to prvorazredno pitanje, već je bilo potrebno vidjeti kako je – kada se rat završi – moguće

živjeti u Bosni i Hercegovini u miru, toleranciji i zajedništvu.

Kako danas vidite situaciju u BiH?

Naravno, ne vidim da je situacija dobra. Bojim se da u međunarodnoj zajednici postoje dva različita koncepta kako se gleda na BiH. Usput, jedna digresija. O tome jednim dijelom mogu svjedočiti, barem za onaj period, kada sam se nalazio u dobrovoljnom egzilu u Parizu, kao i o tome šta je radila jugoslovenska, demokratska opozicija. U Parizu su se ratnih godina održavale vrlo ozbiljne demonstracije protiv Slobodana Miloševića, protiv agresije na RBiH. Imali smo dovoljno upliva u organizacije civilnog društva u Francuskoj. Mnogo je konferencija na kojima smo govorili. Vraćam se na sadašnju situaciju. U dijelu međunarodne zajednice je postojao koncept: podjela BiH je neminovna i zbog toga je BiH toliko godina ostavljena na ledu, da se brani sama bez ikakve ozbiljne međunarodne podrške. To što je država članica UN, u ovom kontekstu ne znači previše, jeste značajan javnopravni osnov ali nema presudan značaj. Rađao se i drugi koncept koji se formirao pod velikim pritiskom demokratske javnosti, sa tezom: BiH se mora sačuvati. Dejton je na neki način pokušao ne samo da zaustavi rat nego i da ustanovi, optimistički misleći, globalni okvir koji obezbjeđuje ravnopravnost. Međutim, ta „ravnopravnost" se do te mjere institucionalno birokratizovala da je omogućila sve moguće blokade. To se dešava kada pravnici rješavaju društveni problem. Ti pravnici su potpuno zanemarili društvenu situaciju u Bosni i Hercegovini. Već u vrijeme Dejtona formira se prvobitna akumulacija, novi kapital se stvara, a na to se uopšte nije obraćala pažnja. Istovremeno se miješaju stvari. Mi često pominjemo podjelu sfera između Staljina i Čerčila na Jalti. Nije bila na Jalti nego u Moskvi, što nije previše bitno. Tada su njih dvojica podijelili interesne sfere i ta podjela se ostvarila, mada Drugi svjetski rat još nije bio blizu kraja. Rumunija, Bugarska, Mađarska, Poljska, su bile interesna sfera istoka, Grčka, interesna sfera zapada, a Jugoslavija, pedeset-pedeset posto. Gdje tih 50 posto prolazi? Sredinom Bosne i Hercegovine. Sada su napravljene entitetske granice. Šta se desilo 20 i nešto godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma? Uz sve moguće greške međunarodne zajednice, SDA koja je suvereno vladala, HDZ-a koji se prostituiše na sve strane, to se u Hercegovini zvalo latinluk, vi de facto imate rusko uporište u Republici Srpskoj i zapadno, prevashodno američko u Federaciji. Ja se ne plašim previše sporadičnih, pojedinačnih negativnih događaja. Bojim se da se geopolitički ovaj prostor još uvijek tretira kao neriješen problem. Moguće je razmatrati

pretpostavke: šta ako Rusi i Amerikanci naprave deal oko Ukrajine? Hoće li dio tog deal-a biti Bosna i Hercegovina, Crna Gora i tako dalje? Hoće li se davati kompenzacija Srbiji za Kosovo ili neće? Puno je neizvjesnosti. Izlaz iz te neizvjesnosti je upravo insistiranje na jedinstvu u razlikama. Moramo se dogovarati. Jeste da je maler da imate ljude tipa Milorad Dodik, u tom pokušaju da se dogovorite. Imate, dakle, tu novu tajkunsku elitu u vodstvu Republike Srpske, pri čemu nije mnogo drugačija situacija ni u Federaciji. Tajkunska elita po svaku cijenu želi sačuvati svoj atar, misli da će pojačati snagu tog atara ako se ovdje još nešto desi geopolitički, a kako bi taj atar sačuvala spremna je na sve moguće manipulacije. Zbog toga je važno obraćanje građanima svih nacija u oba entiteta bez ikakve radikalizacije. Mi smo jako nezadovoljni situacijom u BiH. S pravom. Ali, hajde da napravimo poređenje: 29 godina nakon Dejtona BiH je nestabilna – tačno. Istovremeno, život ide relativno normalno. Pogledajte Srbiju. Za isto vrijeme se: pod jedan, raspada se Savezna Republika Jugoslavija i Crnogorci sa pravom postaju nezavisni, pod dva, odvaja se Kosovo. I svima je bilo jasno da Albanci definitvno ne žele ostati u Srbiji, prihvatali su da ostanu u Jugoslaviji, ali ne u Srbiji u kojoj su decenijama bili izloženi velikoj represiji. Dakle, odvaja se Kosovo. Taj se zamrznuti konflikt od 2012. održava samo da bi Aleksandar Vučić imao unutrašnju vlast. To je isto napravio Putin. Najprije je bio rat u Čečeniji, zatim dolazi Gruzija 2008., Krim dolazi 2014. i 2022. Ukrajina. Njemu treba rat da bi on i njegovi ostali na vlasti. Ne treba mu opšta mobilizacija, zato to naziva specijalnim operacijama. Jednako je sa Vučićem. Šta bi on da nema zamrznuti konflikt na Kosovu i da ne manipuliše sopstvenom javnošću. Dakle, kada pravimo poređenje, Bosna i Hercegovina je puno stabilnija od Srbije, što često gubimo iz vida. U BiH su mediji mnogo slobodniji nego u Srbiji.

Šta se u pozadini rata dešava na ekonomskom planu u periodu -1992 1995?

U ratu se dešava početak prvobitne akumulacije – koristim marksistički termin – znači, dešava se pljačka, bukvalna pljačka. Oduzimanje svega i svačega, šverc. Lokalni tajkunčići se vežu sa vojnim vrhovima i omogućuju im šverc na osnovu koga se bogate i jedni i drugi. Iz rata se izlazi sa ozbiljnim kapitalom te nove elite. Godine 1993, i Parlament BiH pravi grešku koju su napravile sve države bivše Jugoslavije koji društvenu svojinu pretvara u državnu svojinu. Koliko god bila apstraktna kategorija društvena svojina, Ante Marković je godinu dana prije rata išao sa svojim konceptom privatizacije kroz radničko

akcionarstvo. Dakle, ti si radio u fabrici 6-5 godina godina, privatizuje se fabrika i tebi pripada određeni dio. Taj proces je počeo. Naravno da su tokom njega menadžeri sebi „hvatali" više, ali bez obzira na to, predstavljalo je to klicu za koliko-toliko pravednu privatizaciju i sprječavanje tajkunizacije. Poslije rata se vrši privatizacija najvrjednijeg dijela državne svojine. Ta se privatizacija vrši po entitetskim zakonima, pare idu u budžete entiteta. Tako imate situaciju da se „Željezara" u Zenici koja nije u ratu oštećena prodaje Kuvajćanima za 1 dolar, to je ironično rečeno uspjeh Harisa Silajdžića. Kuvajćani nešto malo obnove, nikada ne plate što su trebali, znači obaveze socijalnog, zdravstvenog osiguranja i tako dalje, i nakon nekoliko godina prodaju Mitalu za 50 miliona dolara. Ta vrsta privatizacije u entitetskim okvirima, omogućila je da se kapital stečen pljačkom i švercom ubaci u normalne tokove pri čemu su i certifikati nominalno priznavani u privatizaciji. Znači, ako je neko bio u Armiji BiH i ima certifikat da mu država, na primjer, duguje 20.000 KM, onda on ode u „Poštu" na Obali, prodaje to po dva posto nominalne vrijednosti i dobija 2 hiljada maraka. Tajkuni otkupljuju certifate, jer je u procesu privatizacije preduzeća samo pola iznosa trebalo u kešu, a pola se moglo platiti certifikatima. Znači, džaba kupuju sve, ali ne da bi obnovili proizvodnju već da bi imali nekretninu. Imate željezaru „Ilijaš", ogroman prostor, velike hale, koja je privatizovana za 1,5 milion maraka. Džaba. To je drugi aspekt rušenja bh. ekonomije. Pri tome, istorijsku odgovornost snosi Svjetska banka. Imali ste donatorske konferencije 1996, 1997, 1998. godine. Pet milijardi dolara se skupilo na toj donatorskoj konferenciji za podršku rekonstrukciji BiH. Pravilo je bilo da se te pare ne smiju koristiti za državna preduzeća, čime je Svjetska banka dala stimulans pljačkaškoj privatizaciji. Šta je u tom momentu u BiH bilo u privatnoj svojini? Samo granapi i kafići. Zamislite da je novac uložen u „Željezaru" Zenica prije Silajdžićeve prodaje, „Željezara" bi bila BiH „Željezara", a ne Mitalova. Gdje se dvadeset godina poslije rata nalazi BiH kao država koja je dobila najveću međunarodnu finansijsku pomoć po glavi stanovnika u istoriji? Ja sam 2001. godine pravio analizu „Lekcije međunarodne pomoći, nenaučene u BiH", što je u formi knjige Džordž Soroš podijelio po Americi u hiljadu i nešto primjeraka gdje je sve ovo obrađeno. Haos je nastao u Svjetskoj banci.

Da li dio odgovornosti za postojeće stanje imaju i promotori politika zalaganja za jedinstvenu BiH, u smislu da nisu uradili dovoljno ili nisu radili dovoljno dobro?

Greška svih politika, uključujući i patriotske politike koje žele

jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu, je što se nikada nisu obraćale građanima Republike Srpske, Srbima u Republici Srpskoj, nego su ratovale sa političkim elitama. Te elite su, naravno, držale tenzije i svoje stavnovnike, pretežno Srbe, u nekoj vrsti balona i sa groznom idejom o ujedinjenu sa Republikom Srbijom. Ja sam se u socijalističkom periodu nalazio u političkom rukovodstvu Republike Srbije. Uslovno rečeno, liberali su me „uvalili", a onda me prihvatila jedna grupa ovih drugih. Bio sam biran u Centralni komitet Saveza komunista Srbije na dva kongresa. Oni koji su bili protiv mene su govorili: „Šta će nam prečanin, em je mlad, em nosi farmerke. On nije naš, on je prečanin." Da nije bilo nekoliko starih koje niko nije volio, na primjer Draže Markovića, ja bih uvijek bio među tri-četiri posljednja po broju glasova. To je odnos Srbije prema prečanima. To ovdje niko ne razumije. Ništa se u politici srpskih elita, političkih, vojnih i ekonomskih nije promijenilo u odnosu, sada citiram šta je 1872. pisao Svetozar Marković, „Ideja Velike Srbije je laž. Služi održavanju unutrašnje vlasti dinastije Obrenović, širenju i porobljavanju drugih naroda van kneževine Srbije." Jednako će početkom 20. vijeka pisati Dimitrije Tucović. Jedino što se u Srbiji suprotstavilo tom konceptu je ljevica. Jednom je to bio Svetozar Marković, drugi put socijalisti Dimitrija Tucovića, treći put Savez komunista Srbije, koji je trovan iznutra. Zato se desilo da svi pretrče na Miloševićevu stranu.

Vi, Rusmir, Bosni i Hercegovina – neka završna poruka na ovu temu?

Veliki broj digresija izrečenih u ovom intervjuu rezultat je dugog vremena u kom se razvijalo moje prijateljstvo sa Rusmirom, uz paralelnu borbu za opstanak jedinstvene BiH. Upravo ta borba za BiH je bila opšti kontekst u kom je naše prijateljstvo jačalo.